

Сучасні аспекти управління підприємницькою діяльністю сільськогосподарських товаровиробників в умовах глобалізації ринку

Гоголя О.П.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту імені професора Й.С. Завадського
Національного університету біоресурсів і природокористування України

Висвітлено особливості управління підприємницькою діяльністю. Окреслено та проаналізовано стан, проблеми, фактори впливу і перспективи розвитку підприємництва в Україні. Виокремлено чинники, які стримують розвиток підприємництва в аграрній сфері економіки за сучасних умов господарювання. Запропоновано заходи щодо формування механізму управління підприємницькими структурами з урахуванням ринкових змін.

Ключові слова: підприємництво, управління підприємницькою діяльністю, механізм управління, стратегія розвитку, конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників,

Гоголя О.П. СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ РЫНКА

Освещены особенности управления предпринимательской деятельностью. Очерчены и проанализированы состояние, проблемы, факторы влияния и перспективы развития предпринимательства в Украине. Выделены факторы, которые сдерживают развитие предпринимательства в аграрной сфере экономики в современных условиях хозяйствования. Предложены меры по формированию механизма управления предпринимательскими структурами с учетом рыночных изменений.

Ключевые слова: предпринимательство, управление предпринимательской деятельностью, механизм управления, стратегия развития, конкурентоспособность сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Gogulya O.P. MODERN ASPECTS OF MANAGEMENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY OF AGRICULTURAL PRODUCERS IN THE GLOBALIZED MARKET

The article describes peculiarities of business management. Outlined and analyzed the status, problems, impacts and prospects of entrepreneurship development in Ukraine. The factors that hinder the development of entrepreneurship in the agrarian sphere of economy in modern conditions of managing. The proposed measures on formation of the mechanism of management of business structures to reflect market changes.

Keywords: entrepreneurship, business administration, management mechanism, development strategy, competitiveness of agricultural producers.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У складних умовах сьогодення підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки має важливе значення для розвитку вітчизняного товаровиробництва, поглиблення конкуренції, підвищення рівня зайнятості сільського населення. Малі та середні підприємства (МСП) визнані в усьому світі рушійною силою, яка генерує національне багатство шляхом створення робочих місць, збільшення показника ВВП, стимулювання розвитку конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу економіки країни. Незважаючи на те, що сільське господарство є однією із пріоритетних галузей економіки України (аграрний сектор сьогодні формує приблизно 40% валютної виручки держави,

понад 60% внутрішнього споживчого попиту і 16% ВВП [1]), фінансово-економічний стан сільськогосподарських виробників має тенденцію до погіршення, що зумовлює пошук інструментів, які би забезпечували розвиток підприємництва та покращення ділової активності і, відповідно, конкурентного статусу організаційних формувань.

Негативний вплив на діяльність сільськогосподарських підприємств здійснює неупорядкована та недієздатна система управління, відсутність чіткого розмежування прав і відповідальності власників та керівників, непорядкованість їхніх дій. Тому застосування ефективних інструментів управління підприємницькою діяльністю на наукових засадах та принципах має стати одним із головних

засобів здійснення економічних перетворень в аграрному секторі України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед дослідників, які у своїх працях висвітлюють механізми покращення управління підприємницькою діяльністю, державної підтримки розвитку підприємництва, варто виокремити В. Амбросова, І. Баланюка, В. Волинського, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Горьового, О. Гудзинського, Л.І. Дідківську, В. Збарського, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, С. Мочерного, П. Саблука, А. Чухно, В. Юрчишина, А. Агеєва, П. Друкера, С. Соболя, А. Маршалла, Л. Мізеса, Ф. Хайєка, Й. Шумпетера та ін.

Проте дискусійність та невизначеність окремих аспектів процесу управління підприємницькою діяльністю вітчизняних товаровиробників, створення оптимальних умов для розвитку підприємництва в аграрному секторі України залишається актуальною проблемою, що потребує подальшого вивчення, розроблення нових пропозицій та обґрунтувань.

Сьогодні не існує єдиного бачення суті та змісту підприємницької діяльності в аграрній сфері, принципів управління нею. Науковці прагнуть сформуванню систему знань, спрямовану на оптимізацію менеджменту, активізацію підприємницької діяльності в Україні, перетворення підприємництва в самостійний провідний сектор економіки в умовах сталого розвитку країни; розглядають особливості підприємницької діяльності у контексті ринкових перебудов, механізму створення підприємства, здійснюють порівняльний аналіз у ситуаціях невизначеності і ризику, характерних для прийняття управлінських рішень підприємцями в умовах ринкової економіки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є формування пропозицій щодо створення сприятливих умов для розвитку підприємництва в Україні, зокрема в аграрному секторі економіки як пріоритетному з позиції забезпечення продовольчої безпеки країни, задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції, підвищення рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників, їх інвестиційної привабливості та адаптації до вимог світового агропродовольчого ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження поглядів вчених на визначення сутності підприємництва дають можливість окреслити такі підходи, як 1) формалізований – окреслює підприємництво як окремий вид господарської діяльності, яка від-

різняється самостійністю та ініціативністю, передбачає свободу вибору напрямів і методів прийняття управлінських рішень, орієнтованість на досягнення успіху, отримання прибутку; 2) особистісний – розкриває підприємництво не просто як ще один вид економічної діяльності, а як специфічні, притаманні окремим особам-підприємцям індивідуальні характеристики, які перетворюють їхню господарську діяльність на підприємницьку; 3) функціональний – передбачає вдосконалення державного механізму, постійне оновлення економіки, створення інноваційної сфери господарювання. Таким чином, підприємництво є одночасно економічною категорією, елементом бізнесу, типом господарювання і способом життя.

Підприємництво в аграрній сфері – складне та багатоаспектне явище, яке набуває різних форм, що дає змогу організувати підприємницьку діяльність суб'єктом господарювання на визначеній території таким чином, щоб оптимально використовувати ресурсну базу та отримувати максимальну вигоду. Динамічний розвиток сільського господарства в Україні, підвищення якості життя в сільській місцевості значною мірою залежать від підприємницької активності та ініціативи жителів сільських територій, власників і керівників організаційних формувань.

Незважаючи на те, що ще з 2012 р. діє Закон «Про розвиток і державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні», є Концепція загальнодержавної програми розвитку малого та середнього підприємництва на 2014-2024 рр., більшість українських МСП (загалом сектор МСП в Україні становить 99,9% від загальної кількості (1,97 млн) підприємств і фізичних осіб-підприємців) і досі залишаються недосконалими та неконкурентоспроможними для глобального ринку, а Україна за показником «валовий національний дохід на душу населення», який найбільшою мірою характеризує стан підприємництва та економіки в країні, відстає від країн ЄС до 25(!) разів [2]. Отже, ми підтримуємо думку фахівців, що лише кількісного збільшення підприємств за фактично сформованого рівня їхньої ділової досконалості недостатньо, оскільки це не забезпечить необхідного підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

З огляду на загальні умови розвитку підприємництва для країн із ринковою економікою, такі як стабільність економічної та соціальної політики держави, яка є джерелом упевненості підприємців у тому, що вони не стануть жертвами кон'юнктурних політич-

них рішень; позитивна громадська думка – ставлення до підприємництва як до одного з престижних видів діяльності; існування розвинутої інфраструктури підприємництва; ефективна система захисту інтелектуальної власності; дебіюрократизація процедур регулювання підприємницької діяльності з боку державних органів, небезпідставними будуть висновки, що в Україні мають місце проблеми щодо кожної із зазначених вище умов.

Розвиток підприємництва передбачає раціоналізацію економіки, підвищення конкурентоспроможності, раціональне та збалансоване використання ресурсів, найповнішу реалізацію людського потенціалу. При цьому має бути чітке усвідомлення та адекватне реагування на нові виклики та загрози, які несуть переорієнтація на насичений глобальний ринок та ймовірні наслідки четвертої промислової революції у вигляді активного запровадження і використання робототехніки та автономного транспорту, штучного інтелекту та навчання за допомогою машин, використання новітніх матеріалів, досягнень у сфері біотехнологій та геноміки.

З огляду на угоди з ЄС, а також Стратегію розвитку «Україна-2020» уряд поставив перед собою зобов'язання і має докласти всіх зусиль для розвитку вітчизняних конкурентоспроможних МСП, причому не лише через дерегуляцію бізнесу. Потребує нагального вдосконалення механізм формування професійно-освітнього потенціалу населення, спрямованого на створення правових, економічних, соціальних та організаційних засад для отримання професійних знань відповідно до потреб і можливостей у здобутті освіти та ситуації на ринку праці щодо попиту на робочу силу певного професійного спрямування; створення умов для самостійної зайнятості населення і розвитку підприємницької ініціативи. Особливої актуальності зазначена проблема набуває в аграрній сфері, де частка самозайнятих працівників порівняно з іншими галузями економіки є однією з найбільших. За даними Державної служби статистики України на початок 2017 р. серед зайнятого населення у сільській місцевості остання становить одну третину, дві третини працюють за наймом. Загалом рівень зайнятості населення, що проживає у сільській місцевості, становив 52,6% (за I квартал 2016 р. – 53,0%). Рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці) у сільській місцевості за I квартал 2017 р. становив 11,5% економічно активного населення (за I квартал 2016 р. – 11,3%). Основними причинами незайнятості

у сільській місцевості є непрацевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів (19%) та звільнення за власним бажанням, за угодою сторін (24%) [3].

Масовим явищем в Україні стала праця на присадибних та садово-городніх ділянках, у якій беруть участь, за оцінками фахівців, понад 80% всіх сімей [4].

У межах дослідження «Майбутнє працевлаштування» [5] було виявлено 10 людських навичок, найбільше затребуваних до 2020 р. під впливом стрімкого розвитку технологічного процесу, таких як 1) рішення комплексних завдань; 2) критичне мислення; 3) творчі здібності; 4) управлінські таланти; 5) координація з іншими; 6) емоційний інтелект; 7) здатність міркувати і приймати рішення; 8) орієнтація на обслуговування; 9) навички ведення переговорів; 10) когнітивна гнучкість. Таким чином, щоби бути кваліфікованим на ринку праці, працюючим та майбутнім фахівцям необхідно проявляти і розвивати творче мислення як одну із трьох найбільш затребуваних навичок. Здатність до генерації ідей залишається унікальною властивістю людини. Проте, як зазначено в доповіді Всесвітнього економічного форуму в Давосі «Майбутнє працевлаштування», такі навички, як уміння вести переговори і когнітивна гнучкість, не входять у 2020 р. до десятки затребуваних, оскільки рішення за працівників прийматимуть машини за допомогою масивів даних.

Крім того, попри загальні тенденції розвитку підприємницької діяльності в умовах глобалізованого ринку, підприємництву в аграрній сфері притаманна ціла низка особливостей, пов'язаних із характером сільськогосподарського виробництва, яке базується на здатності рослинних і тваринних організмів до природного відтворення, що залежить від клімату та ґрунту. Саме тому економічний процес відтворення активів в аграрній сфері, на відміну від інших галузей, як правило, тісно переплітається і залежить від природних умов відтворення, що вимагає глибокого розуміння функціонування біосистеми.

Ефективне управління підприємництвом в аграрному секторі економіки неможливе без урахування ключової особливості сільського господарства – надзвичайної ролі землі як фактора виробництва. Впливовим чинником під час прийняття рішень є також сезонний характер виробництва, який зумовлює специфіку в організації праці аграрних формувань.

Останнім часом багатьма дослідниками категорія «підприємництво в аграрній сфері»

фактично ототожнюється з категорією «агробізнес». Так В.Ф. Семенов, І.Ю. Сіваченко, В.П. Федоряк вважають, що агробізнес – це форма підприємницької діяльності у сфері засобів виробництва для аграрного сектору, у сільськогосподарському виробництві, у сфері переробки і реалізації продукції, агро-сервісного обслуговування виробників [6].

Л.М. Анічин, Г.О. Андрусенко, Г.І. Мостовий розглядають агробізнес як форму господарювання в аграрному секторі або як комплекс видів підприємницької діяльності, пов'язаних із виробництвом сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою і доведенням до споживача, а також із виробництвом засобів виробництва для сільського господарства [7].

Вищезазначена інтерпретація підприємництва в аграрній сфері адекватна вимогам процесу глобалізації ринкового середовища. У розвиненому світі жорстка боротьба за споживачів спонукає компанії безперервно та системно вдосконалюватися, щоб не бути витісненими з ринку. У гонитві за конкурентоспроможністю вони прагнуть обійти одна одну щодо задоволення потреб споживачів, поліпшення умов праці для співробітників, соціально відповідального ставлення до суспільства, створення та застосування у своїй практичній діяльності досконалих систем управління. І тут варто підкреслити ключову роль менеджменту, орієнтованого на насичений ринок, що дасть можливість досягнути нову парадигму бізнесу.

На основі дослідження успішних європейських організацій Європейський фонд менеджменту якості (EFQM) сформулював концепції досконалості, такі як лідерство через бачення, натхнення та чесність; досягнення успіху через таланти людей; додання цінності для споживачів; побудова сталого майбутнього; розвиток організаційних здібностей; використання творчості та інновацій; адаптивне управління; сталі досягнення видатних результатів. По суті це критерії ділової культури організацій у сучасній Європі. Кожна концепція забезпечена хорошими діловими практиками. На основі концепцій розроблено «Модель досконалості» (ідеальної організації), яка дає можливість порівняти з нею будь-яку реальну компанію та розробити програму вдосконалення на доступний для огляду період. Використання цих концепцій і моделі може бути досить корисним для українських компаній, незалежно від галузі та сфери діяльності [8].

Висновки з цього дослідження. Узагальнюючи дослідження щодо основних проблем і перспектив розвитку підприємництва в Україні, можна визначити ключові причини, які стримують розвиток малого та середнього бізнесу, такі як:

– недосконалість законодавчої бази щодо державної політики регулювання і підтримки малого та середнього підприємництва, наявність значної кількості адміністративних бар'єрів;

– обмежений доступ до фінансових ресурсів, відсутність дієвого механізму кредитування, систематичне недофінансування програм розвитку підприємництва;

– недостатній рівень професійних знань і досвіду осіб, які займаються підприємницькою діяльністю або бажають розпочати власну справу, їх інформаційна та правова необізнаність.

Розвиток підприємницької діяльності в Україні насамперед залежить від характеру зовнішнього середовища, кардинальні зміни факторів якого визначили такі тенденції, як:

а) споживацька поведінка, яка вимагає індивідуалізованого підходу для задоволення диференційованого попиту;

б) розвиток інноваційних технологій, насамперед інформаційних і комунікаційних;

в) глобалізація ринку, що спричинила загострення конкуренції.

Потенціал підприємництва не може реалізуватися повною мірою через несприятливе економічне та правове середовище щодо ведення підприємницької діяльності. Про це свідчать результати двох впливових міжнародних досліджень – «Ведення бізнесу-2017» Світового банку і «Рейтинг глобальної конкурентоспроможності» Всесвітнього економічного форуму [9]. За даними Рейтингу Україна займає 80 місце, що на три позиції вище порівняно з показником 2016 р. Так, покращились позиції за такими показниками, як реєстрація підприємства – з 30 до 20 місця; підключення до електромереж – із 137 до 130 місця; оподаткування – із 107 до 84 місця.

Однак оприлюднено сфери, в яких показники погіршилися або залишилися на тому самому рівні. Серед них – вирішення проблем із неплатоспроможністю (із 141 до 150 місця); міжнародна торгівля (із 109 до 115 місця); реєстрація власності (із 61 до 63 місця); доступ до отримання кредитів (із 19 до 20 місця); отримання дозволів на будівництво (без змін).

Як зазначається, новий звіт демонструє, що необхідно рішучіше впроваджувати реформи

з дерегуляції, оскільки Україна значно поступається сусіднім країнам: Румунія перебуває на 36 місці, Білорусь – на 37, Молдова – на 44, РФ – на 40, Туреччина – на 69 [10].

В аграрній сфері за умов невизначеності і фактично непрогнозованості навколишнього середовища, недосконалості механізму обліку та статичної звітності малого і середнього бізнесу з метою формування комплексної системи управління підприємництвом основними напрямками досліджень, на нашу думку, є:

1) глибокий аналіз та оцінка слабких і сильних сторін організаційного формування на предмет відповідності наявним можливостям

і загрозам зовнішнього середовища з метою розроблення соціально-орієнтованої стратегії розвитку, оптимізації управлінських рішень щодо формування стратегічного набору;

2) розроблення механізму управління ринковими пріоритетами на основі збалансування попиту і пропозиції на агропродукцію;

3) пошук шляхів ефективного використання ресурсного потенціалу, прогнозування життєвого циклу продукції, розширення фінансових можливостей виробничої діяльності;

4) комплексний аналіз виробничо-господарської діяльності підприємства з метою визначення перспектив розвитку шляхом мобілізації резервів у разі непередбачуваних змін.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Самаєва Ю. Докучлива казка про порятунок села [Електронний ресурс] / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня. – 22 квітня 2016. – № 1090. Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/dokuchliva-kazka-pro-poryatunok-sela_.html
2. Калита П. Про стратегії розвитку МСП в Україні [Електронний ресурс] / П. Калита // Дзеркало тижня. – 9 грудня 2017. – № 1122. Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/pro-strategiyi-rozvitku-msp-v-ukrayini_.html
3. Зайнятість та безробіття за місцем проживання населення [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.dcz.gov.ua/statdatacatalog/document?id=350809>
4. Стан ринку праці в сільській місцевості [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://agroua.net/economics/documents/category-58/doc-8/>
5. Четверта промислова революція [Електронний ресурс] / Режим доступу: <https://techtoday.in.ua/news/chetverta-promislova-revoluciya-56779.html>
6. Семенов В.Ф. Загальний курс агробізнесу: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В.Ф. Семенов, І.Ю. Сіваченко, В.П. Федоряка. – К.: Знання, 2000. – 302 с.
7. Механізми ефективного розвитку економіки аграрної сфери АПК України: монографія / Л.М. Анічин, Г.О. Андрусенко, Г.І. Мостовий та ін.; за заг. ред. проф. Л.М. Анічина. – Х.: Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 294 с.
8. Калита П. Неякісний бізнес [Електронний ресурс] / П. Калита // Дзеркало тижня. – 27 січня 2017. – № 1128. Режим доступу: https://dt.ua/article/print/macrolevel/neyakisniy-biznes-abo-dostupno-pro-odnu-sistemnu-problemu-ta-yiyi-naslidki-dlya-ukrayinskoyi-ekonomiki_.html
9. Україна піднялася на три пункти у рейтингу Doing Business-2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/news/2016/10/25/608951/>
10. Doing Business-2017: позиції України в рейтингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2108284-doing-business2017-pozicii-ukraini-v-rejtingu.html>